

Відгук

офіційного опонента, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора, Ростислава Радишевського на дисертацію Ільків Анни Володимирівни «Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть», висунуту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література (Київський університет імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016)

Відомий теоретик та історик польської літератури Стефанія Скварчинська ще у 30-х роках на сторінках «Кур'єра Станіславського» надрукувала статтю під назвою “List miłosny. (jego ewolucja w 2 ostatnich wiekach)” («Любовний лист. (його еволюція в двох останніх століттях)»), а також працю “Teoria listu” («Теорія листа»), для дисертантки із того ж Івано-Франківська, саме їх можна означити як певний творчий поштовх, адже, поклавши в основу свого дисертаційного дослідження «інтимний дискурс» Ільків А.В. накреслила серйозну наукову-теоретичну панораму історії та генези епістолярного жанру із поглибленим поглядом на цю проблему в українській літературі перелому століть.

Варто передусім зазначити, що нині теоретичний апарат українського літературознавства стрімко інтегрує в широкий загаль здобутків європейської та світової літературознавчої думки, що породжує необхідність його апробації й адаптації стосовно специфіки вітчизняного літературного процесу. Передовсім така адаптація стосується художніх явищ літературного процесу, що їх науковці намагаються підвести під певний знаменник загальносвітових координат літературного розвитку, художніх пріоритетів, жанрово-стильових моделей та базових естетичних принципів. Звідси, отже, вивчення письменницького епістолярію, так само як і решти літературних артефактів кінця XIX – початку XX століття, унікальної специфіки національно-культурного поступу, передбачає комплексне дослідження української духовної культури – важливого фактора розвитку українського суспільства, утвердження духовності як основи буття українського народу в цілому. Відомо, що листами того чи іншого письменника науковці цікавляться, як правило, у трьох випадках: почасти цитатами з них послуговуються для підтвердження чи заперечення власної думки; з'ясування історії написання художнього твору; задля характеристики певних осіб. Приватна кореспонденція виконує й допоміжну функцію. Вона сприяє з'ясуванню, вивченню маловідомих чи й невідомих сторінок творчої біографії митця, адже лист є не лише акцією, а й реакцією на особисті почуття та суспільні події, відтак можна глибше пізнати епоху, ставлення автора до тих чи інших подій, суспільних явищ чи окремих постатей.

В останні десятиліття документальні жанри літератури, а письменницький епістолярій зокрема, активно повертають своє незаслужено применшене, а в часи радянської влади знівельоване (адже перманентно

документалістика – це простір правди) місце в літературному процесі, що позначається і на літературознавчому дискурсі. Маю на увазі публікацію епістолярної спадщини М. Вінграновського, В. Винниченка, О. Гончара, М. Грушевського, М. Коцюбинського, П. Куліша, Г. Тютюнника, Ю. Шевельова й інших літераторів та вчених. Авторка дисертації має рацію, коли стверджує, що епістолярний текст якнайповніше репрезентує письменницьку особистість і є унікальним джерелом пізнання автентичного біографічного образу художника слова.

Актуальність дисертації Ільків Анни «Інтимний дискурс інтимного епістолярію другої половини XIX – початку XX століть» незаперечна, адже обумовлена недослідженістю інтимного листа в українському літературознавстві й особливою його цінністю для створення письменницьких психопортретів, в дослідженні проблем психології художньої творчості, тобто завдання, предмет, об'єкт, методи і теоретико-методологічна база у роботі належно обґрунтовані, що сприяло окресленню і подальшій реалізації основних напрямів дослідження.

Важливо, що мета, заявлена в дослідженні, фокусується не лише навколо аналізу жанрово-стильових модифікацій інтимного листа та його художніх особливостей, бо авторка через диференціацію романтичного та модерного листа здійснює типологічне зіставлення їхніх наратологічних моделей, відображення концепцій любові на філософському рівні епістолярного тексту.

У дисертації охоплено великий масив фактичного матеріалу, який А. В. Ільків уміло впорядкувала та інтерпретувала, зумівши віднайти ті епістолярні рядки, які якнайкраще відтворюють епістолярний образ митців та додають нові штрихи до їхніх психопортретів. Йдеться про опубліковане листування В. Винниченка, Марка Вовчка, Б. Грінченка, О. Кобилянської, М. Костомарова, М. Коцюбинського, А. Кримського, П. Куліша, О. Луцького, О. Маковея, В. Стефаника, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченката інших адресантів у всіх його жанрових різновидах, що дало можливість виявити специфіку інтимного листа й визначити його роль і функції в літературному процесі другої половини XIX – початку XX століть.

Як зазначає А. Ільків, наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше в українському літературознавстві здійснено цілісний історико-літературний аналіз інтимної епістолярної спадщини вітчизняних письменників 2-ої половини XIX – початку XX століть, здійснено типологічне зіставлення художніх особливостей романтичного та модерного листа в українській літературі, додано низку нових штрихів до психопортретів митців окресленого періоду, а любовний лист розглянуто крізь призму художнього мислення письменників, мовно-стильового діапазону й авторської свідомості, наратологічних особливостей інтимного діалогу. Актуальним також стало дослідження системи жанрово-стильових модифікацій інтимного листа другої половини XIX – початку XX століть як однієї з ознак метажанрової природи епістоли.

До найбільш істотних наукових результатів дисертації варто віднести повноправну складову частину літературного процесу історичної доби – це письменницький епістолярій, який почасти стає унікальним, першовартісним джерелом інформації не лише про біографічні віхи життя письменника, але й, що головне, значно розширює уявлення про внутрішній світ митця, його ідейні та естетичні погляди, індивідуальні особливості його художнього мислення, розкриває секрети письменницької лабораторії, творчі стимули, реконструює обставини та деталі праці письменника над літературними творами. Саме такими аргументами й керується дисертантка, мотивуючи наукову логіку свого дослідження. В дисертаційній роботі А.В. Ільків вперше в українському літературознавстві з теоретичних позицій сучасної епістолографії представлено цілісну картину епістолярної спадщини українських письменників другої половини XIX – початку XX століть, що доповнює теоретико-епістолографічні розвідки, здійснені раніше, значно розширює коло фактографічних свідчень стосовно біографій митців, їх ідейних, естетичних настанов, прийомів поетики та стилю.

У першому розділі дисертації «Становлення та розвиток української епістолографії та епістолярної традиції» здійснено аналіз наявних в сучасному літературознавстві підходів до листа як жанру документальної літератури, зроблено критичний огляд наукової літератури із зазначеної проблематики, окреслено основні віхи розвитку епістолярного жанру в українській літературі.

Оскільки в сучасному українському літературознавстві обмаль праць із теорії епістолярного жанру, то важливу теоретичну цінність становить другий розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження епістолярного жанру в українському і зарубіжному літературознавстві». Авторка пропонує різні підходи щодо аналізу листа, які могли б бути самодостатніми розділами і наукова важливість відбита у самих назвах, зокрема: 2.2.1 Лист як літературознавча проблема: дефініції, ознаки, функції, 2.2.2 Лист як мета жанр, 2.2.3 Лист як психотекст, 2.2.4 Лист як мегатекст, 2.2.5 Лист як інтертекст, 2.2.6 Лист в системі художньо-документальних жанрів, 2.2.7 Лист як морально-етична проблема. У дисертаційному дослідженні докладно виписано методологічні засади, простежено еволюцію інтимного дискурсу в світовій філософській думці та в літературі, крім того, запропоновано авторське визначення поняття «інтимний лист» і впорядковано принципи класифікації таких листів. Позиція дисертантки з більшості теоретичних питань чітка і вмотивована, як наприклад, при окресленні поняттєвого апарату дослідження, уточненні ряду епістолографічних дефініцій, чіткому диференціюванню понять «лист», «епістолярій», «послання», «епістолярна форма», «епістола». Достатньою мірою обґрунтовано співвіднесеність інтимного листа із художньо-документальною а не лише винятково документальною літературою.

Перший і другий розділи слугують вагомим історичним та теоретичним підґрунтям дисертації, адже все, що так чи інакше стосується

питань листа як художньо-документального жанру в цілому та генези й становлення української епістолярної традиції зокрема, докладно висвітлено дисертанткою, що свідчить про фундаментальність дослідження.

У третьому розділі дисертації «Романтичний інтимний лист другої половини XIX століття: проблемно-тематичний, образний та жанрово-стильовий рівні тексту» дисертантка детально аналізує темарій, філософську основу, поетикальні особливості і систему жанрово-стильових модифікацій інтимного романтичного листа. Цілком закономірно, що лист як гранично відвертий та інтимний жанр став текстовим простором для формування і формулювання адресантами світоглядних концепцій, зокрема, й виявом релігійного світогляду. Зважаючи на це, дисертантка здійснює типологічне зіставлення релігійного світогляду Т. Шевченка і П. Куліша на основі їхньої епістолярної спадщини, що дало їй підстави справедливо стверджувати, що релігійна філософія Т. Шевченка, представлена в епістолярію, на противагу біблійній канонічності динамічна й еволюційна. П. Куліш у проявленні свого релігійного світогляду, як і в рефлексіях навколо національних та суспільно-культурних питань, не був послідовним. Запропонована ним аскетична модель християнського життя в листах чергується із пропагуванням гедоністичних ідей, однак це не завадило письменникові використовувати в своєму інтимному епістолярію біблійні мотиви, образи, ремінісценції. Крім того, релігійний світогляд П. Куліша, втілений саме у листах, посилив характерну для нього дидактичну манеру письма, а почасти, обумовив нехарактерну для листа притчеву форму оповіді. Важливо, що дисертантка не протиставляє релігійні світогляди Т. Шевченка та П. Куліша, а лише вказує на відмінність їхніх релігійних поглядів, релігійної концепції світу, оприявленої в текстах інтимних листів. Досліджуючи особливості романтичного інтимного листа, А. Ільків прийшла до логічного висновку, що, крім любовної тематики, романтичний інтимний лист стає текстовим простором, в якому розгортається історіософська тематика, процес усвідомлення авторами своєї національної своєрідності й ідентичності. Проблема особистої та національної свободи в епістолярію Т. Шевченка часто супроводжується еманациєю часопростору в реальному/ірреальному вимірах через традиційний для поета прийом сну. Новим поглядом у сучасному українському літературознавстві стало дослідження дисертанткою інтимної епістолярної спадщини Марка Вовчка крізь призму компаративного зіставлення листів до Опанаса Марковича, Івана Тургенєва та М. Лобача-Жученка, що показало різне інтонаційне тло й відмінні наративні стратегії авторки в листах до різних адресатів-чоловіків.

Четвертий розділ дисертації «Модерний інтимний лист межі XIX – початку XX століть: поетикальні особливості й палітра жанрово-стильових модифікацій» присвячено дослідженню модерного інтимного листа, зокрема філософських основ концепцій любові інтерпретації любовної метамови інтимного листа, аналізу наративних особливостей епістолярного діалогу та його жанрової гетерогенності.

З певним ступенем умовності можемо все ж погодитися з позицією Анни Володимирівни, що до епістолярної спадщини ХХ століття варто застосовувати означення «психологічна», оскільки в ній йдеться не лише про події, факти, а переважно про передчуття, думки, уболівання, душевні порухи. Саме тому епістолярій обраних авторкою письменників ХХ ст., зазнавши кількісних змін, набуває нової якості – психологічності, інтимності, душевності, сердечності. Дослідниця приходить до висновку, що генеза психологізму епістолярної прози ХХ століття знаходиться в модерній моделі інтимного листа межі ХІХ – ХХ століть, зокрема в листах В. Винниченка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, А. Кримського, В. Стефаника, Лесі Українки, І. Франка. Привертає увагу й розгорнута інтерпретація чоловічої та жіночої дружби на матеріалі листування О. Кобилянської та Лесі Українки, В. Стефаника – В. Морачевського, А. Кримського – Б. Грінченка, а також розгляд любовного дискурсу епістолярію, що особливо важливо під кутом філософії Ф. Ніцше і А. Шопенгауера, філософії екзистенціалізму.

Висновки дисертації логічно випливають зі змісту презентованого дослідження, містять низку цінних і свіжих спостережень, відзначаються виваженістю формулювань. Крім того, робота містить логічні узагальнення, які в подальшому сприятимуть глибшому розумінню специфіки українського літературного процесу й розв'язанню низки літературознавчих проблем з теорії епістолярного жанру.

Дисертаційне дослідження А.В. Ільків своїм теоретичним і практичним наповненням, безперечно викликає найвище схвалення. Проте, з думкою про перспективу подібних досліджень, хочеться почути від дисертантки відповіді на певні запитання:

1. У першому розділі праці досить повно охарактеризовано українську епістолографію, однак напрошується розглянути її в контексті європейської епістолярної традиції, що засвідчило б, з одного боку, національну унікальність вітчизняного епістолярію, а з іншого – продемонструвало б співвіднесеність із європейським епістолярним дискурсом.

2. У дисертаційному дослідженні наводиться передусім друковане листування, однак я б закликав дисертантку і тих хто в подальшому буде займатись епістолярієм до рукописних матеріалів, не лише тих що віддавна знаходяться в Інституті рукописів ЦНБ та в Інституті літератури імені Т.Г.Шевченка, а передусім до багатючих еміграційних фондів, які зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, зокрема в Українському громадському видавничому фонді в Празі. Якщо йдеться про модерний інтимний лист в українській літературі, то варто було б долучити досі неопубліковане листування Олександра Олеся з дружиною (це більше 2000 листів), яке знаходиться в названих архівах.

3. Для кожного письменника процес творчості є інтимним, тому доречно було б до літературознавчого аналізу залучити й ті письменницькі листи, в яких автори розкривається творча лабораторія митця, а відповідно

таке дослідження мало б велику цінність для вивчення психології художньої творчості. Тут варто нагадати лист О.Олеся до дружини, де він коментуючи рецензію І.Франка на його першу збірку «З журбою радість обнялась» стверджував, що в українській поезії йому довелося «відкривати нові невивроблені форми», які ані Каменяр, ні критика не бажали помічати.

Висловлені побажання не применшують наукової цінності дисертації, яка є самостійним комплексним дослідженням інтимного письменницького епістолярію в літературному процесі другої половини XIX – початку XX століть і має теоретичне і практичне значення для університетських курсів, при створенні літературних портретів письменників зазначеного періоду, при написанні академічної історії української літератури.

Автореферат дисертації цілком відображає зміст та основні ідеї презентованого дослідження, а опис структури роботи відповідає дисертаційному текстові. Положення дисертації належним чином апробовані на наукових конференціях різних рівнів і в двадцяти семи публікаціях, серед яких дев'ятнадцять – в українських фахових і чотири – у міжнародних виданнях.

Дисертація А. В. Ільків «Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть» відповідає спеціальності 10.01.01 – українська література, профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03, вимогам п. 10, п. 12 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567. Її автор Анна Ільків заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

член-кореспондент НАН України,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри полоністики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Р. П. Радишевський

Підпис Радишевського Р.П. стверджую

Учений секретар

Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Н. В. Караульна

